

A százesztendő Krúdy Gyula

Páratlan tüneménye irodalmunknak. Rejtély, titokzatosság, igaz legendák és hamis történetek keringenek körül. És csupa, csupa ellentmondás, ami életét és művészetét illeti. Kamaszkorában avatják íróvá, igazán nem kesereggett, hogy a meg nem értett művész sorsa kísérte végig életén. Gyönyörű tanulmányokban méltatták, s ami fontosabb, alig harmincöt évesen adják ki először sorozatban műveit, a kiadók versengenek kéziratáért. A társadalom minden rétegében megtalálja a maga hódolóját. Írásaival vagy fizikai erejének, megjelenésének szuggesztivitásával, bravúros életvitelével szerelethez híveket magának. De igaz mindennek az ellenkezője is. A pesti utcák grófjából szigeti remete lesz a harmincas évekre, fölbontják szerződéseit, hanyagolják művei kiadását, még él, amikor az egyik alkalmi lexikon elparentálja. 1932-ben vagyontalansági esküt vesznek tőle. Nyugodtan tehetik, gyertyafényre is aig futja jövedelméből. Bevásztják a Petőfi Társaságba, ám e testület egyik korifeusának, Pekár Gyulának a lapja orvul gyalázza. Krúdy összeegyeztethetetlennek tartja a részvételt emiatt, s kilép onnét, ahol sohasem járt azelőtt se. Megkapja a Baumgarten-díjat, a Rothermere-díjat, de bekövetkezik életében a rendkívüli pillanat — ami sem előtte, sem utána soha többet —, hogy elveszti olvasóit is, csak a személye, önpusztítóknak vélt, duhaj életformája vonzza az embereket.

Nappalba folyó éjszakázásairól, mértéktelen borivásairól, gargantuai méretű, dél-éltbe nyúló vacsoráiról, szenvedélyes konyhai művészetéről és ingyencségről talán még ma is születnek legendák.

Csak arra nem válaszoltak még a szem- és koronatanúk, mikor írta meg roppant termését, aminek immáron ki tudja hányadszor veselkednek neki jeles filológusok, hogy egyszer s mindenkorra rendezzék szalmakazlát, s elfogadható pontossággal földerítsék életművét. De ha csak írt volna! Szeretszört kritikái, nosztalgikus, lírikus elbeszéléseiben gazdagon hömpölygő ismeretei, történelmi műveltsége olykor éppúgy elképeszti az odafigyelőt, mint áradó stílromantikája, szimbolikus képi és nyelvi fantáziája. Voltaképpen nem volt kenere a duhaj, önpusztító életmód.

„Este 5—6 órakor kelek, éjfélig dolgozom, aztán annyi az ismerősöm, annyi lump jó barátom van... Luikám meg fogok halni hamar. El kell mennem Váradról, mert megdögölöm, mint egy kutya; minden nap részegen, holtrészegen menni haza — az megöl engem. Visszamennék szívesen hozzátok, pedig ti nem tudnátok annyi fizetést adni... de bizony isten visszamennék a legelső percben ha hívnátok.”

Nemcsak mennyiségileg, de tárgy körét, irányait, hangulati és formai megoldásait is tekintve, elképesztően gazdag a munkássága. Szakadatlanul változik és szakadatlanul gazdagodik művészet, másként is lát a századforduló előtt, mint a századelőn, a háború alatt vagy a húszas és a harmincas években, élete alkonyán. Azért fontos ezt hangsúlyozni, mert a vendégfogadók, a kakasos házak, a szigeti szálló lakójának az érzéseit csupán a Szindbád-jelképrendszer, a Rezeda Kázmér és a podolini hangulatok kereteibe egyáltalán nem lehet belekényszeríteni. Ezernyi műfajban alkotott halhatatlant és rendkívülit. Talán ő volt az első mai értelemben vett modern magyar riporter, aki világhírű lett. A tuzséri hipnózis-tragédiáról tudósította az amerikai világlapokat, s nevét világágra telegrafálták a sajtóügynökségek. Más embernek talán ez élete csúcsteljesítménye lehetett volna, ő azonban még a Szindbádot és a Vörös postakocsit, az Asszonyágok díját is fölül tudta múlni, vagy legalábbis újat tudott hozzájuk képest teremteni elnyűt, kegyetlenül elégett szervezete halk lobogású alkonyi éveiben is.

Krúdy, akit joggal tartunk számon a nosztalgikus, a valóságától elrugaskodó, szellemi és fizikai függetlenségét mindentől óvó alkotóként, akinek életműve központjában az ember, nem mint politikai, hanem mint érzelmi lény szerepe! jelentősen, akit a férfi és a nő időtlen örök emberi viszonya foglalkoztat, hallatlanul érzékenyen válaszolt a társadalmi és politikai változásokra. Legfőképpen csak anynyiban különbözött társaitól, hogy válaszaik közvetettek, áttételesek voltak, hogy mondanóját jelképekbe fogalmazta és stílusának finom rezduléseibe, hangulatainak változásába párnázta. Igazán nem hosszú életében kegyetlenül forgott körülötte a történelem. Gyermekkora az ellentmondásokkal oly túlfeszített utolsó

századnegyedre esik, huszonkét esztendő 1900-ban, de már régen hírlapíró és író a millennium évében. Nemcsak a dzsentri-ről szóló nosztalgikus és kritikus irodalom csúcscorszaka a nagy központi élménye, a citoyen-városi irodalom nagy föllendülésé is. Miközben sírva-vigadva temetik a dzsentri-életformát, ebből az életformából alakítják ki azt a városit, amit ő is, Bródy is, Ady is, Kosztolányi is, Karinthy is él és megél, ki-ki a saját szája íze és kedve szerint alakítva azt a józanabb és polgárabb kávéházi, polgári és a merengőbb, duhajabb, léhább dzsentris változat irányába. A korszakot summásan marasztaltuk el az elmúlt évtizedekben. Holmi vákuumot, válságot, meghasonlást, dekadenciát, álságot szimatoltunk benne, valójában a súlyos társadalmi ellentétek és a cifra csillogások, a fenn az ernyőnincsen kas életeszmeny ellenére ritka nagy nemzeti föllendülés időszaka volt ez, és sokat szidott liberalizmusa eljutott a fejlődésnek ama fokára, hogy azt is megtúrta, ha élesen bíralták önnön álliberalizmusát, leleplezték panamáit, csalásait, s korrupciójai rendre belebuktak korrupciójukba.

Krúdy is átélte Budapest világvárossá válásának csodáját, s nyugodtan temethette vagy sírhatta vissza a dzsentrit, hisz a nemzet kiheverte hajdani nagy múltú osztálya elsorvadását, s még az sem ártott a nekibuzdult fejlődésnek, ha mitizálta annak dekadenciáját. Krúdy ebből a társadalmi-történelmi pozitív alapállásból nosztalgikus és kegyetlenül kritikus egyszerre.

A századforduló tájának ama írói közé tartozott, akik a hazai szellemi életet a legkorszerűbb európai szintre emelték. Az a gazdasági, ipari, társadalmi fejlődés, amely alig húsz esztendő alatt sok tekintetben fölszámolta elmaradásunkat a legkorszerűbb nyugathoz képest, a szellemi életben is érezte jótékony hatását. A technika és a tudomány terén elért nemzetközi sikereket követték a művészi eredmények zenében, képzőművészetben, s ma már azt is tudjuk, építészetben is egyaránt. Krúdy életművét és művészetét ebből az európai nemzetközi összefüggésből lehel majd megfelelően értékelni.

A háború durva értelmetlensége ennek a nagy nemzeti virágzásnak vetett véget, s a röpke forradalmi fölbuzdulás után az imperialista béke teremtette helyzet, amely az el-

lenforradalom melegágya lett, éppoly idegen, természetellenes volt Krúdy, mint Bródy, Nagy Lajos, Babits és mások számára. Ő is, mint némelyek, megpróbált közeledni az új életformát sugalló rendszerhez, de ez a kísérlete nem lehetett eredményes, mert merőben más politikai és társadalmi talajról hajtott ki gondolkodásmódja: a századelő sokat ígérő korszakából. Így aztán Szindbád csak menekülhetett áltörténelmi regényekbe, menekülhetett az Álmoskönyvbe, idézgethette a tegnapi kódlovagjait, eszményíthette kiábrándító korával szembesítve a tizenkilencedik századot. És mégis ekkor is alkotott remekműveket: az *N. N.*, a *Hét bagoly*, a *Boldogult úrfi koromban*, a *Valakit elvisz az ördög* vagy *Az élet álom* és *pusztumusz* könyve, a *Rezeda Kázmér szép élete*, zsenijének csodálatos kései napkitörései.

Neve, alakja, élete elválaszthatatlanul összefonódott regényhősével, Szindbáddal. Krúdy most és mindörökkön a Szindbád írója. S nem ok nélkül, hiszen a Szindbád jelképrendszer még megfejtésre vár; alighanem szintézise nemcsak az író kezdő pályaszakaszainak, hanem összegezője ellentmondásaiban egy nagy történelmi korszak ideáljainak is.

Írói nagyságától csak akkor képedünk el igazában, ha kímelve e kétségtelen főművét, a maradékra tekintünk, s ámulva látjuk, hogy még ez a maradék is teljes életmű, gazdag, sokszínű, kibogozhatatlan. Mint életre hívója, Krúdy, a mű sem tűr regulákat. Száz esztendő után sem.

SZALAY KÁROLY